

แบบสำรวจแหล่งศิลปกรรม (ธรรมเนียมตั้งขาสิ่ง) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี

๑. ที่ตั้ง

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ๓๑๘ ถนนเขื่อนธานี ตำบลในเมือง
อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี
พิกัด (UTM หรือ ละติจูด/ลองจิจูด) ๑๕.๒๒๗๘๕, ๑๐๔.๘๕๗๖๒

๒. ประเภทแหล่งศิลปกรรมและโบราณสถาน โบราณวัตถุ

ธรรมเนียมตั้งขาสิ่ง

ธรรมเนียมตั้งขาสิ่ง จำนวน ๑ หลัง จัดเป็นโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ในความดูแลของ
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี กรมศิลปากร สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓

๓. ประวัติความเป็นมา

๓.๑ ประวัติและสถานที่เก็บรักษาธรรมเนียมตั้งขาสิ่ง

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี เดิมเป็นศาลากลางจังหวัด ตั้งอยู่ที่ถนนเขื่อนธานี
ทางด้านทิศใต้ของทุ่งศรีเมือง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ในที่ดินซึ่ง พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงขอจากทนาย ๓ ท่านของเจ้าราชบุตร (สุ่ย) ซึ่งล้วนเป็นญาติผู้ใหญ่
ของหม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา หม่อมห้ามของพระองค์ท่าน ได้แก่ พระอุบลการประชาธิบดี
(บุญชู พรหมวงศานนท์) พระจงกลนิธานสุพันธ์ (สุคำทัด สุวรรณภู) และพระอุบลศักดิ์ประชาบาล
(สุคำ สุวรรณภู) โดยได้ปรึกษาหม่อมญาติตามที่ท่านตรัสปรึกษาคความว่า

“ที่ดินทั้งหลายซึ่งทางราชการได้อาศัยอยู่เดี๋ยวนี้ ฉันได้สอบถามพระศรีสิงหเทพ (ทัต ไกรฤกษ์)
และพระยาภักดีณรงค์ (สิน ไกรฤกษ์) ข้าหลวงเมืองอุบลฯ แล้วว่า เป็นที่ดินของพวกเจ้าทั้งสิ้นตลอดนาทุ่ง
ศรีเมือง โดยข้าหลวงเขาขออาศัยเป็นสำนักของทางราชการมานานแล้วเจ้าจะว่าอย่างไร เพราะที่แห่งอ
นี้ไม่เหมาะสม เห็นแต่ที่ของราชบุตร (สุ่ย) ปู่ย่าตายายของพวกเจ้าสืบมา แต่หาจะได้คิดค่าชดใช้
ให้ไม่ เมื่อพวกเจ้าต้องการสิ่งใดเป็นค่าตอบแทน ก็ให้บอกมา” (เดิม วิชาคย์พจนกิจ ๒๕๔๖ : ๓๖๕-๓๖๘)

ที่ดินที่กล่าวถึงนี้รวม ๖ แปลง หม่อมเจียงคำ และคณะญาติ ได้ปรึกษากันแล้วมีความเห็นตกลง
เป็นเอกฉันท์ว่า “ควรยกที่ดินดังกล่าวให้เป็นที่สาธารณประโยชน์แผ่นดินเพื่อเป็นอนุสรณ์ ไม่ขอคิด
ค่าตอบแทนแต่อย่างใด” ซึ่งพระองค์ท่านตรัสขอบพระทัยและรับสั่งให้พระยาสิทธิสุนทร (ไย ถาวรพันธ์)
กระทรวงมหาดไทย เมื่อครั้งเป็นหลวงบุรการนุรักษ์ ข้าหลวงสรรพากรอุบลฯ ไปตรวจสอบที่ดินทั้ง ๖ แปลง
ดังกล่าว สำหรับไว้เป็นที่ราชพัสดุ และสร้างสถานที่ราชการสืบมา (เดิม วิชาคย์พจนกิจ ๒๕๔๖ : ๓๖๙)

ที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี คือที่ดินแปลงที่ ๑ ซึ่งระบุว่า “ทิศเหนือติดกับถนนศรีณรงค์ ทิศใต้ติดกับถนนเขื่อนธานี ทิศตะวันออกติดกับถนนราชบุตร ทิศตะวันตกติดกับที่ดินอุปฮาด (โท) บิดาของพระอุปบลเดชฯ (เสื่อ ณ อุปบล) ที่ดินแปลงใหญ่นี้เป็นของราชบุตร (สุ่ย) อันเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีปัจจุบัน” (เดิม วิกาศย์พจนกิจ ๒๕๔๖ : ๓๖๘)

อาคารศาลากลางดังกล่าวใช้เป็นที่ตั้งทำการของรัฐบาลมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๖ ไม่สามารถต่อเติม ขยายขยายให้กว้างขวางได้ กระทรวงมหาดไทยจึงสร้างศาลากลางจังหวัดหลังใหม่ขึ้นทางด้านทิศตะวันตกของทุ่งศรีเมืองและย้ายส่วนราชการต่าง ๆ ไปที่อาคารหลังใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ส่วนอาคารหลังเก่าได้อนุญาตให้หน่วยงานราชการอื่น ๆ ใช้เป็นสำนักงานมาโดยตลอด (กรมศิลปากร ๒๕๓๒ : ๗)

กระทั่ง พ.ศ. ๒๕๒๖ เรือตรีदनัย เกตุศิริ ร.น. ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี ได้ริเริ่มจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดขึ้น และมอบอาคารศาลากลางหลังเก่านี้ให้กรมศิลปากรทำการอนุรักษ์ เพื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำจังหวัด หลังจากกรมศิลปากรรับมอบแล้ว ได้มอบหมายให้ กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ดำเนินการบูรณะ จัดทำและจัดแสดงใน พ.ศ. ๒๕๒๘-๒๕๓๑ แล้วจึงกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (พระอิสริยยศในขณะนั้น) เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๒ (กรมศิลปากร ๒๕๓๒ : ๗-๘)

ข้อมูลเผยแพร่ในเฟซบุ๊ก เพจพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ได้อธิบายลักษณะอาคารว่า “เป็นอาคารชั้นเดียว ก่ออิฐถือปูน ยกพื้นสูง หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องว่าว แพนผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศเหนือ ทางเข้าด้านหน้าอาคารมีมุขยื่นออกมา หน้ามุขมีแผงประดับรูปโค้ง ตกแต่งด้วยปูนปั้นเป็นลายดอกบัวและใบบัวเกี่ยวกันอย่างงดงาม และมีตัวอักษรปูนปั้นว่า “ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี” มีครุฑประดับที่ส่วนบนสุด ภายในอาคารประกอบด้วยห้องโถงใหญ่อยู่ตรงกลาง มีสวนหย่อมขนาดเล็ก มีระเบียงทางเดินและห้องขนาดเล็กอยู่โดยรอบ เหนือกรอบประตูและบัวหัวเสารับชายคา ที่ระเบียงมีการประดับตกแต่งด้วยไม้ฉลุลายพันธุ์พฤกษา” (พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ๒๕๕๖ : เฟซบุ๊ก)

อาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี พุทธศักราช ๒๕๓๒ และกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตโบราณสถาน เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ กล่าวคือ “โบราณสถานอาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ถนนเขื่อนธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี พื้นที่โบราณสถานประมาณ ๖ ไร่ ๒๖ ตารางวา” ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๘ ตอนพิเศษ ๑๒๔ ง หน้า ๗-๘ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๔

ส่วนแหล่งเก็บศิลปกรรมเดิมของธรรมเนียมตั้งขาสิ่งคือวัดไชยรักษ์ หมู่ที่ ๕ บ้านทุ่งใหญ่ ตำบลกุศกร อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

๓.๒ ประวัติธรรมเนียมตั้งขาสิ่ง

ธรรมเนียมตั้งขาสิ่งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี เลขทะเบียน ๔๕/๒๕๓๑ สมัยรัตนโกสินทร์ แบบศิลปะพื้นถิ่นอีสาน ชนิดไม้ พระผิว ภาวโร เจ้าอาวาสวัดไชยรักษ์ บ้านกุงใหญ่ ตำบลกุงกร อำเภอดงระการพิชผล จังหวัดอุบลราชธานี มอบให้กรมศิลปากร จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ที่พนักพิงรูปใบเสมาของธรรมเนียมจารึกเขียนอักษรธรรมอีสาน จำนวน ๗ บรรทัด ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญชู ภูศรี คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้ปริวรรตความว่า

พระพุทธศักราช ๒๔๕๓ พรรษา ปี...
 โทศก เดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ วัน ๖ พระเกษตรโกมล
 เมืองอุบลมีศรัทธาพร้อมกันทั้งบุตรภรรยา
 ย่าได้สร้างโรงอุโบสถไว้ในพระศาสนา
 บ้านกุง ขอให้ข้าพเจ้าพบ...(โศกโรคภัย
 ขอให้ข้าพเจ้าพบพระพุทธศาสนาทุกชาติ
 ๆ เกิด นิพพานปัจจุโย โทศ

- ป.๑ (๒๔๕๓) ๒๔๕๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓...
 ป.๒ ๒๔๕๓ ๕ ๙ ๙ ๖ (๒๔๕๓) ๒๔๕๓
 ป.๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓
 ป.๔ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓
 ป.๕ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓
 ป.๖ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓
 ป.๗ ๒ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓ ๒๔๕๓

จำลองอักษรจารึกธรรมเนียมตั้งขาสิ่ง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี พ.ศ. ๒๔๕๓

โดย ผศ.ดร.บุญชู ภูศรี คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ตามจารึกระบุว่าธรรมเนียมตั้งขาสิ่งหลังนี้ สร้างขึ้นเมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ พ.ศ. ๒๔๕๓ อย่างไรก็ตามเมื่อสอบในปฏิทินร้อยปี พบว่าปีในจารึกคลาดเคลื่อน ควรเป็น พ.ศ. ๒๔๕๔ จึงจะตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุน โทศก จุลศักราช ๑๒๗๒ หรือวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๔

ผู้นำสร้างธรรมเนียมนี้เป็นขุนนางเมืองอุบลราชธานีพร้อมครอบครัวคือพระเกษตรโกมล สร้างถวายวัดไชยรักษ์ บ้านกุงใหญ่ ตำบลกุงกร อำเภอดงระการพิชผล โดยเรียกธรรมเนียมนี้ว่า โรงอุโบสถ ผู้สร้างปรารถนาให้พบพระพุทธศาสนาทุกชาติและเป็นปัจจัยให้ถึงพระนิพพาน (จารึกขาดหายไปเข้าใจว่า “ขอให้ข้าพเจ้าพบพระศรีอารีย์” และปราศจากทุกข์โศกโรคภัย)

๓.๓ รูปแบบทางศิลปกรรม

ธรรมเนียมแบบตั้งคล้ายซากวาง ไม้จำหลักลายลงรักปิดทองล่องชาดประดับลายรักกระหนะ ด้านบนเป็นแผ่นไม้เรียบ พนักพิงเป็นแผ่นไม้รูปคล้ายใบเสมา มีจารึกอักษรธรรมอีสาน มีขนาดความสูง ๔๖ เซนติเมตร กว้าง ๗๙ เซนติเมตร ยาว ๘๑ เซนติเมตร

ที่นั่งติดรักกระหนะลายดอกไม้ ใบไม้ ขอบขาดติดรักกระหนะลายเกล็ดปลา ฐานบัวติดรักกระหนะลายดอกไม้ ใบไม้ ขาโค้งติดรักกระหนะลายเกล็ดปลา ซากคล้ายซากวาง

๔. ความสำคัญ

ธรรมเนียมตั้งขาสิ่งมีรูปแบบขาเป็นซากวาง เป็นหลังเดียวที่หาไม่ได้เป็นขาสิ่ง และสร้างมาจากอำเภอตระการพืชผล ไม่ได้สร้างในอำเภอเมืองอุบลราชธานีดังเช่นธรรมเนียมขาสิ่งหลังอื่น ๆ

๕. สถานการณ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (ธรรมเนียมตั้งขาสิ่ง) ในปัจจุบัน

ธรรมเนียมตั้งขาสิ่งของวัดไชยรักษ์ อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ได้รับการจัดแสดงที่เหมาะสมในความดูแลของกรมศิลปากร จารึกที่พนักพิงของธรรมเนียมค่อนข้างลบเลือนตามกาลเวลา

๖. ปัญหาที่พบในพื้นที่

ไม่พบปัญหา มีความเหมาะสม ธรรมเนียมตั้งขาสิ่งได้รับการเก็บรักษาในสภาพดีมาก

๗. เกร็ดเรื่องเล่าเกี่ยวกับวัด/ธรรมเนียมตั้งขาสิ่ง

-

๘. ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน

ธรรมเนียมตั้งขาสิ่งนี้ มีการเผยแพร่ข้อมูลใน หนังสือ “วิญญาณไม้แกะสลักอีสาน” โดยเน่งน้อย ปัญจพรรค และสมชาย ณ นครพนม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖ ให้รายละเอียดว่า

“ธรรมเนียมขาสิ่งในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี เป็นธรรมเนียมแบบง่าย ๆ ที่ใช้ตั้งขาสิ่ง มาเป็นที่นั่ง และนำไม้ที่ทำเป็นรูปใบเสมาติดประกอบเป็นพนักพิง ไม่ต้องตกแต่งลวดลายให้มาก เท่ากับธรรมเนียมตั้งรุ่นก่อน” (เน่งน้อย ปัญจพรรค และสมชาย ณ นครพนม ๒๕๓๖ : ๘๐)

ขณะที่ “มณฑลศิลป์สัมพันธ์ไทย-อาเซียน” โดย สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๙ ให้รายละเอียดข้อมูลโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และแปลนธรรมเนียมตั้งขาสิ่ง ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ (บุษกร ลิ้มจิตติ และคนอื่น ๆ ๒๕๕๙ : ๓๐-๓๑)

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. **เมืองอุบลราชธานี**. กรุงเทพฯ: กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๓๒.
- ชนิษฐา ทูมมากรณ์, วัดไชยรักษ์, ฐานข้อมูลวัดในจังหวัดอุบลราชธานี : เมืองอุบลราชธานี,
http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/ubon_temple/pdf/FTP0730.pdf (สืบค้นเมื่อวันที่ ๑
กรกฎาคม ๒๕๖๕)
- คำจารึกและคำอ่านจารึกธรรมเนียมตั้งขาลิงห์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี** โดย ผศ.ดร.บุญชู
ภูศรี คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.
- แน่นน้อย ปัญจพรรค และสมชาย ณ นครพนม. **วิญญูณไม้แกะสลักอีสาน**. กรุงเทพฯ: เจริญมย์, ๒๕๓๖.
- บุษกร ลิ้มจิตติ และคนอื่น ๆ. **มณฑลศิลปสัมพันธ์ไทย-อาเซียน**. กรุงเทพฯ: สำนักสถาปัตยกรรม
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๙.
- “ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน”, **ราชกิจจานุเบกษา**
เล่ม ๑๑๘ ตอนพิเศษ ๑๒๔ ง (๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๔) : ๗-๘
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี. “อาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี,”
Ubon Ratchathani National Museum : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี
[https://web.facebook.com/UbonNationalMuseum/photos/a.532841010090745/
532841076757405](https://web.facebook.com/UbonNationalMuseum/photos/a.532841010090745/532841076757405). (สืบค้นเมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๕)